

Vuclina (part 1) – en viadi tras las anteriuras

Terras subditas da las Trais Lias

■ La Vuclina furma cun la Val Clavenna il territori da l'odierna provinza taliana da Sunder, situada il pli al nord da la Lombardia, e vegn percorrida dal flum Adda. Talian Valtellina, tudestg Veltlin. Ella è dividida oz amministrativamain en quatter communitads che reuneschan 65 vischnancas. La Vuclina cunfinescha al nord cun las Alps Reticas che separan ella dal chantun Grischun ed al sid cun las Prealps Orobianas. Tenor petroglifas scuvertas a Grosio è la Vuclina abitada dapi il temp neolitic.

La Vuclina conquistada dals Grischuns

Suttamessa dals Romans l'onn 16 a.C., è la Vuclina vegnida cumpigliada a partir dal 5avel tschientaner da la cristianisaziun ch'ha schendrà ina deschina da plaivs dependents da la diocesa da Com. Ils Lombards paran d'esser arrivads en Vuclina pir suenter l'onn 720. Ina tschun cantina d'onns pli tard ha Carl il Grond affidà la regiun a la claustra da Saint-Denis a Paris. En il temp feudal è passada la pussanza sur la Vuclina a l'investgieu da Com. A las vias da transit alpinas è naschids ils ospizis da S. Perpetua a Tiraun e da S. Romerio/Remigio en il Puschlav. Il Puschlav, ch'ha appartegnì cun il contadi da Buorm a l'investgieu da Cuira en il 11avel tschientaner, vegniva administrà dals signurs de Matsch (Vnuost), investids il 1150 da l'investgieu da Com era cun la plaiv da Mazzo. En il 13avel tschientaner è s'uni Buorm cun Com per turnar puspè a l'investgieu da Cuira en il 14avel tschientaner.

Tranter las famiglias feudals estras figuravan ils signurs de Tarasp a Tresivio. En Vuclina s'opponivan ils Guelfs ed ils Ghibellins, duas gruppas da famiglias da la feudalità minura che, alliadas da lur vart cun famiglias da Com, sa contestavan il guvern local. Talas opposiziuns han provocà ina fragmentaziun da la pussanza e dal possess, pia era da las pastgiras, il cumbat per las qualas ha provocà diversas cuntraversas e rapiments da biestga. Talas episodas èn sa manifestadas era als cunfins nazionals, per exempel tranter Tavau e Livign u tranter l'Engiadina e Buorm. Il 1335 ha obtegnì il duca da Milaun, Azzone Visconti, la suveranità sur il territori da la diocesa da Com, damai era sur la Vuclina e la Val Cla-

Sguard da Montagna (sper Sondrio) sur la Vuclina.

FOTO: PD

venna, cun excepziun da Buorm ch'è restà suttamess a l'investgieu da Cuira per ulteriurs ca. 15 onns. Il 1406 han ils Visconti cedi en feud a Giovanni Malacrida da Müsch il Puschlav ch'ha protestà energeticamain cunter quella decisiun ed è vegnì recepì dus onns pli tard en la Lia da la Chadé. A partir da quel mument è la Tur da Piattamala a Campocologno, situada en ina posiziun strategica, daventada impurtanta sco punct da defensiun en quel lieu da cunfin. En la segunda mesad dal 15avel tschientaner han ils Grischuns pudì avrir ina porta vers il sid, profitond d'in mument da gronda deblezza en la politica da Ludovico Maria Sforza (il Mor). La stad dal 1486 e l'entschatta dal 1487 (onn da la Battaglia da Caiolo sper Sunder) èn ils Grischuns entrads en Vuclina. Els han bandunà la val pir suenter avair obtegnì in'indemnisaziun da 14 000 liras e l'exemziun dal dazi. Il duca da Milaun ha reagì cun in plan da fortificaziun complex: la construcziun da mirs da tschinta a Clavenna, Mur-

begn, Sunder, Tiraun e Buorm sco era d'in mir da serra a Serravalle a l'entrada dal contadi da Buorm e la reparaziun dal chastè da Tresivio e da la Tur da Piattamala. Dals mirs èn vegnids realisads mo quels da Tiraun (a partir dal 1492) e quels da Clavenna, ils auters mirs han senti l'opposiziun da vart da las communitads obligadas da prestar contribuziuns finanzialas. A la fin dal 15avel tschientaner è vegnì battì il Mor dals Franzos ch'han occupà durant ca. 12 onns la regiun.

Il 1512 è turnà Massimiliano Sforza a Milaun. Els Grischuns han profità dal return per invader ils 24 da zercladur 1512 la Vuclina ed ils contadis da Clavenna e Buorm. Els n'èn betg vegnids retschavids cun l'entusiassem che tschertas funtaunas vulessan far valair, ma era senza resistenza pli gronda. Per giustifitgar l'annexiun da la Vuclina han las Trais Lias allegà la donaziun contestada da Mastino Visconti dal 1404 ch'era vegnì privà il 1335, ensemen cun ses bab e ses frars, da la pussanza sur il ducadi da Milaun tras il cusrin Gian Galeazzo Visconti. Durant ina visita a l'investgieu Hartmann da Cuira, cont da Werdenberg, ha Visconti regalà ils 29 da zercladur 1404 a quel la Vuclina e ses contadis. Il document latin relata efectivamain en l'emprima part d'ina donaziun absoluta, ma per far immediat dependenta la donaziun dal return da Visconti en il ducadi da Milaun, dotà cun tut ils dretgs da signur feudal tras l'imperatur. Tenor tscherts erudits talians sa tractavi d'ina donaziun cundiziunala inefficacia, perquai che la cundiziun a la quala ella era subordinada n'è betg vegnida acumplicada; da l'avis cuntrari è percenter la gronda part dals istoriografis grischuns.

In'otra questiu è colliada cun l'annexiun da la Vuclina dal 1512. Tenor la pli part dals istoriografis vucleins èn vegnids stipulads ils Patgs da Tegl il zercladur 1512 e confermads da la Dieta a Glion dals 13 d'avrigl 1513. L'istoriografia grischuna als resguarda sco inventads dals vucleins per empruvar da giustifitgar la violenta insurrecziun dal 1620. En quest ultim cas fissi anc adina difficil d'explitgar la preschientscha en ils patgs da clausulas talmain impignativas per ils vucleins sco quella d'obedir a las Lias e da stuir pajar a quella ina summa annuala da 100 rentschs. En ils patgs vegnan numnads ils vucleins «chairs e fidaivels Confederads» ed els vegnan admiss a las dietas federalas da las Lias. En la medema maniera han recepì ils Grischuns a l'entschatta era quels da la Val Son Giachen, per numnar els insaunquants decennis pli tard «subdits». Menziun speziala per quai che riguarda la participaziun

a las dietas meritan las clausulas restrictivas «dal mument, en il qual i vegn ad esser necessari» e «cura ch'els vegnan clamads a las dietas». L'admissiun era efectivamain affidada a la voluntad arbitrara da las Lias che preferivan d'excluder ils vucleins da lur decisiuns. Els Grischuns èn s'engaschads era per ils privilegis ed usits locals en Vuclina ed en ils contadis e per dispensar – cun success – ils abitants da pajar taglias a l'imperatur ed al duca da Milaun.

L'epoca grischuna

Durant l'epoca grischuna è sa mantegnida la subdivisiun da la Vuclina en trais terzals: quel inferiur cun las squadras da Murbegn e Traona, quel central cun la chapitala Sunder e quel superiur cun il center Tiraun, entant ch'il contadi da Buorm giudeva privilegis particulars. L'autorità suprema en Vuclina era il guvernatur che residia a Sunder e che provegniva dapi il 1545 da las Trais Lias, elegì da lur Dieta. A Sunder residia era il vicari, in derschader per cas criminals, senza il parairi dal qual ins na pudeva betg pronunziar sentenzias da mort. Podestats grischuns residiaivan a Tiraun, Tegl, Murbegn e Traona. Ina gronda part da las funcziuns dal podestat da Buorm vegniva delegada (en consequenza dals privilegis attribuidis al contadi) a funcziunaris locals. Els podestats vegnivan assistids dad assessurs u delegads e da chanceilers tschernids da trais persunas proponidas da las communitads localas. Las magistraturas vegnivan occupadas mintga bienni dals cumins da las Lias tenor in rodel fixà ed affidadas per ordinar a quel che offriva il meglier; la cumpra d'uffizis era ina pratica discutabla, ma derasada a ses temp en Europa (ed era en la Vuclina e ses contadis durant il domini milanais precedent). Uschia stueva l'incaricà recupera la summa pajada per il fit durant il mandat da derschader u da represchentant dal guvern grischun. La Vuclina pajava mintg'onn 500 filips u 1250 flurins per il salari dals magistrats, ina cifra modesta en cumparegliaziun cun quai che quels avevan spendì per l'uffizi (4–40 000 risculdìs); ils podestats recurrivan perquai a tut ils meds legitims u illegitims per sa revegnir e far avanzaments. Il guvern grischun ha respectà ils statuts en vigor, inclis las revisiuns da quels a partir dal 1531. El ha accordà plaina autonomia a las autoritads localas, als cusseglis dals terzals ed al Consiglio della Valle che sa cumponiva da mintgamai trais represchentants dal terzal superiur, da quel central, da Tegl, da las squadras da Murbegn e da Traona e d'in represchentant per mintgina da las 19 vischnancas.

En la segunda mesad dal 16avel tschientaner ha la reformaziun protestanta carmalà en Vuclina, sco era en la Val Clavenna, fugitivs talians che pudevan pregiar qua senza vegnir perseguidats, cun quai ch'il Grischun (cun majorità protestanta) aveva reconuschì il princip da toleranza en dumondas da cretta. Els investgs da Com n'han, cun trais excepziuns, betg pudì far visitas pastorals fin il 1615. Il 1595 ha gi lieu ina disputaziun teologica a Tiraun, nua ch'ins aveva annunzià l'appariziun da Nosadunna. Ina rolla impurtanta en la propagaziun dal protestantissem en Vuclina ed en l'Italia ha giugà la stamparia Landolfi a Poschiavo. En la medema perioda èn naschidas tensiuns internas ch'han cumpiglià era la Vuclina. L'avischinaziun dal Grischun a Vaniescha ha alarmà la Spagna che dominava la regiun da Milaun e ch'ha laschà construir il 1603 la fortezza da Fuentes al cunfin settentriunal. En la populaziun aveva l'Edict da Glion provocà gia il 1557 malcontentientschas cun conceder als protestants il dretg da salvar il cult divin en baselgias catolicas e cun permetter ad els d'installar (senza success) in collegi evangelic a Sunder. L'archiprer Nicolò Rusca, capturà dals protestants il 1618 per supponida actività antigrischuna, è mort sut tortura a Tusaun, nua ch'el è vegnì sentenzià da la dretgira nauscha. Sut pressiu spagnola è pruttada ina congiuraziun en Vuclina, dirigida d'insaquants represchentants da la noblezza. Els 19 da fanadur 1620 han assassinà ils congiurads vucleins 400 (600?) protestants en il Murdraretsch en Vuclina. Suenter il mazzament han empruvà ils Grischuns da turnar en Vuclina, ma els èn vegnids retegnids dals Spagnols ch'han conquistà era la Val Clavenna. Il papa ha empruvà da chatrar ina soluziun cun trametter il 1623 ina garnischun da 1500 infantrists e 500 chavaliers; era ils Franzos èn intervegnids per controllar la pussanza spagnola.

Il 1639 ha il Capitulat da Milaun restitui la Vuclina ed ils contadis als Grischuns, reconuschend la suletta confessiun catolica e scumandond la residenza stabla dals protestants en la val. Els dus decennis marcads da guerras e pestilenzas han laschà la populaziun en in stadi da profund abattiment. En quella perioda han gi lieu era ils process cunter strias cun dunsainas d'execuziuns sin il stgandler. Guido Scaramellini

Fuentes

Anteriura fortezza a l'entrada da la Vuclina, situada sin la collina da Monteggiolo a la sbuccada da l'Adda en il Lai da Com (en vischinanza da Colico). Erigida il 1603–04 da Pedro Fuentes, staltier spagnol a Milaun, en reacziun a l'alleanza concludida il 1603 tranter las Trais Lias e Vaniescha. Fuentes era in punct strategic impurtant che permetteva da controllar e bloccar il traffic a Clavenna ed en Vuclina, vul dir ina colliaziun impurtanta tranter il Grischun e Vaniescha. Els Spagnols numnavan Fuentes il «giuf dals Grischuns» che designavan quest lieu da lur vart sco «fossa dals Spagnols» causa la malaria en las palids dal batschigl da l'Adda ch'aveva decimà massivamain la garnischun spagnola. La fortezza da Fuentes è stada d'impurtanza durant ils Scumbigls grischuns. Il 1797 è ella vegnida demolida dals Franzos. Ins vesa anc oz grondas parts da la fortezza en ruina, oravant tut da l'antieriura baselgia e da la caserna. Martin Bundi

Restanzas da la fortezza da Fuentes.

FOTO: PD

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artigels (geografics, tematics, artigels da famiglias e biografias) davart l'istorgia grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiun online: www.e-lir.ch; versiun stampada: www.casanova.ch u en mintga libreria.